

Shahid Beheshti University
Faculty of Literature and Human Sciences
Department of History

Journal of History of Iran
Vol 16, No 2, Autumn & Winter 2023
ISSN: 2008-7357 E-ISSN: 2588-6916

DOI: <https://doi.org/10.48308/irhj.2024.104260>

Research Paper

The Ideal Woman According to Šokūfeh Magazine: a Comparative Study of the Role of Women in the Pre-Constitutional Era and After

Mahdi rafati panah mehrabadi

Assistant Professor, Department of Historical and Environmental Studies, The Organization for researching and composing university textbooks in the Islamic science and the humanities, Tehran, Iran, Email: rafatipanah@samt.ac.ir

Received: 2023/05/14 PP 51-72 Accepted: 2023/06/21

Abstract

After the constitutional revolution, the activities of parties and newspapers expanded. consequently various articles were published with the aim of reforming the society. the issue of women was considered as one of the most important issues among the various ones, in such a way that some magazines devoted to it. As one of the women's magazines, *Šokūfeh* was trying to provide the possibility of improvement and promotion of their position and role. Using qualitative content analysis, this article intends to investigate the role of women in pre-constitutional Iran and express the characteristics of an ideal woman from the perspective of , *Šokūfeh*, and answer the question of what was the status of women in pre-constitutional Iran and With the constitutional revolution and the cultural and social changes of the society, what image of the ideal woman was presented in the constitutional publications, especially Shokoufeh magazine as a case study of this research? The results of the research show that the ideal image of an Iranian woman, on the one hand, had characteristics such as literacy, science, knowledge, perception, a critical look at issues, and on the other hand, had effective social action, including efforts to promote women's literacy, avoiding Blind imitation in the face of consumer culture, along with the acquisition of life literacy, including husbandry, cooking, tailoring, child rearing, from a theoretical and practical point of view. The ideal Iranian woman had all the characteristics that could introduce her as an effective activist in social, political, economic and family affairs.

Keywords: Constitutional Newspapers, *Šokūfeh*, Ideal Woman, Ideal Type, Constitutional Revolution.

Citation: Rafati panah mehrabadi, Mahdi. 2023. *The Ideal Woman According to Šokūfeh Magazine: a Comparative Study of the Role of Women in the Pre-Constitutional Era and After*, Journal of History of Iran, Autumn and Winter, Vol 16, No 1, PP 51-72.

Copyright: © 2023 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Introduction

During the years leading up to the Iranian Constitutional Revolution, increased interactions with western nations and the rise of progressive literature prompted Iranian society to critically analyze its political, social, economic, and cultural frameworks. Intellectuals like Malkom Khan, Mostashar al-Dawlah, Akhundzadeh, and Talebov used newspapers published both domestically and overseas to engage in a deep re-evaluation of these foundations. The constitutional revolution, which temporarily removed the absolute monarchy and led to the establishment of political parties, provincial assemblies, and the expansion of journalism, further intensified this process of critical inquiry. This resulted in the emergence of diverse perspectives on social, political, and economic issues.

Among these perspectives, the status of women in society became a focal point of intellectual and social discourse, particularly within modernist movements. Various groups presented different ideas about women, their roles, and their position in society. Because the press acted as a link between the elite and the public, these ideas were often expressed and debated in newspapers. Therefore, an analysis of the press during the constitutional revolution can reveal the various ways in which Iranian society perceived women.

One of the earliest women's publications, the Shukufeh newspaper, aimed to analyze the status of women in society and work towards improving their position and role. Through this article, we seek to explore the depiction of the ideal Iranian woman as envisioned by the Shukufeh newspaper during pre-constitutional Iran. Published bi-monthly and led by Maryam Amid, or Mazin al-Saltaneh, Shukufe was the second periodical in Iran dedicated solely to women's issues. Its first issue was released in Dhu al-Hijjah 1330 AH, and its final issue was published in Dhu al-Qa'dah 1334 AH.

The mission of Shukufe was defined as a "moral, literary publication, focused on child health, housekeeping, childcare, and particularly dedicated to the education of young women and the refinement of female character, with a focus on girls' schools." The magazine used engaging and critical cartoons to convey its messages.

The publication history of Shukufe can be divided into two phases. In the initial phase (issues 1-10), the magazine mainly addressed topics such as gender equality, women's education, the elimination of superstition, the importance of adhering to religious laws, and criticisms of societal decay.

In its second phase, Shukufe came under the management of the "Hammat-e

Khavatin" (Women's Diligence) Society, established by Ms. Nour al-Dinji, the general inspector of girls' schools. From this point onward, Shukofoe adopted a more political tone, exploring issues like economic and social problems, the reasons for Iran's underdevelopment, the failures of officials, and foreign loans. Nevertheless, the magazine continued to focus primarily on girls' schools and women's education.

Materials and Methods

The examination of the constitutional press offers valuable insights into the position of women in society and the diverse perspectives surrounding this issue. Shokoofeh magazine, which was among the earliest women's publications, sought to elevate the status and influence of women while also analyzing their societal roles. This article aims to provide a comprehensive analysis of the characteristics attributed to the ideal Iranian woman as presented in Shokoofeh magazine. Furthermore, it seeks to assess critically the evolving roles of women in pre-constitutional Iran.

This research holds great significance as it sheds light on how Iranian society underwent a thorough reevaluation of its social, cultural, and political components during the constitutional revolution, endeavoring to align with the emerging modernity. These efforts underscore the dynamism characterizing Iranian society during that period. The article endeavors to delve into the specifics of the ideal Iranian woman as portrayed by Shokoofeh magazine, particularly focusing on the attributes that empowered Iranian women to adapt to a changing world and assume more proactive roles in society. Thus, by employing qualitative content analysis as the framework, this study aims to elucidate the essential characteristics that an ideal women's magazine should embody.

Results and Discussion

In Iran, before the constitution was established, women encountered significant societal and cultural limitations that restricted their involvement in public and political spheres. A male-dominated society confined women to subordinate roles, constraining them to domestic responsibilities and family caregiving. Despite these constraints, women actively engaged in religious events and charitable endeavors, forming connections outside their homes. Urban women had more opportunities for participation compared to their rural counterparts, but both groups aspired to have greater involvement in social, economic, and

political matters.

The increasing presence of Iranian women in public life caused international observers to rethink their perceptions of women's roles and encouraged women's engagement. However, women during the Qajar era faced significant challenges in accessing education. Before the constitutional revolution, girls' education primarily consisted of private tutoring or traditional schooling focused on religious studies and literature. The establishment of girls' schools and subsequent legal reforms facilitated women's pursuit of their social and individual rights.

The constitutional revolution and the rise of new media, particularly newspapers, exposed Iranians to western ideas, leading to significant changes in social, political, and economic dynamics. Women's roles, rights, freedoms, and public visibility underwent a profound transformation. Newspapers played a crucial role in redefining women's identities and advocating for gender equality. Women emerged as educators, journalists, social advocates, and political representatives. Shukofe magazine played a crucial part in shaping the ideal Iranian woman. Its articles highlighted the significance of education, life skills, and social engagement, arguing that proper upbringing was fundamental for a virtuous and healthy society. The magazine emphasized the critical role of mothers in their daughters' upbringing and regarded the paternal home as a place for learning life skills. However, some articles perpetuated traditional gender roles by assigning specific domestic tasks to women. Other articles challenged these perspectives, aiming to reform traditional views on women.

Shukofe asserted that societal norms rather than inherent differences determined gender roles. Drawing on Islamic teachings, the magazine rejected patriarchal perspectives and stressed the importance of mutual understanding between spouses. It posited that such understanding could prevent marital conflicts and foster harmony. The magazine also criticized patriarchal culture and advocated for gender equality in society. Shukofe underscored the significance of women's education and encouraged women to reject superstitions and irrational beliefs. It promoted practical life skills, such as cooking, sewing, and child rearing, as crucial for women's well-being. The magazine urged women to be self-reliant and contribute to the household economy. Shukofe stressed the importance of personal hygiene and modesty as essential qualities for women. The magazine promoted cleanliness and reverence for parents as virtues that could lead to happiness and success.

Conclusion

The analysis of Shokoofeh magazine highlights the evolving perspective on women's issues following the constitutional revolution. The traditional view that downplayed the importance of women's education and participation in social and political spheres is now being questioned and redefined. This critical reassessment is not solely negative but also offers alternative perspectives.

The new formulation, influenced by cultural exchange with other countries during the Qajar era, emphasizes women's literacy, knowledge, scientific prowess, understanding of contemporary issues, and active participation in social affairs based on the principle of gender equality. It also promotes distancing from superstitions, rational examination of religious and social matters, and a critical approach toward consumer culture, advocating the use of domestic products to bolster the country's economy. This new formulation delineates an ideal image of an Iranian woman characterized by literacy, scientific aptitude, critical thinking, and active social engagement. The ideal woman, as envisioned by Shokoofeh, is not only an activist in social, political, economic, and family matters but also embodies qualities such as health, life literacy, and the nurturing of a supportive domestic environment. According to an analysis, literacy, and knowledge are identified as the most crucial attributes of an ideal woman from Shokoofeh's perspective, followed by health and life literacy. Furthermore, approximately 30% of the publication's content is dedicated to articulating the characteristics of the ideal Iranian woman.

دانشگاه شهید بهشتی
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه تاریخ

مجله تاریخ ایران

سال ۱۶، شماره ۲، پاییز و زمستان، ۱۴۰۲
شاپا الکترونیکی: 2588-6916 شاپا: 2008-7357

DOI: <https://doi.org/10.48308/irhj.2024.104260>

مقاله پژوهشی

زن ایده‌آل از منظر نشریه شکوفه (بررسی مقایسه‌ای نقش زنان در دوران پیشامشروطه و پس از آن)

مهدی رفعتی پناه مهرآبادی ^{id}

استادیار گروه مطالعات تاریخی و محیطی، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی، سازمان سمت، تهران، ایران. رایانامه: rafatipanah@samt.ac.ir

دریافت: ۱۴۰۲/۰۲/۲۴ صص ۵۱-۷۲ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۳/۳۱

چکیده

با انقلاب مشروطه و گسترش فعالیت احزاب و مطبوعات، مقالات گوناگونی با هدف اصلاح جامعه انتشار یافتند. مسئله زنان یکی از مهم‌ترین موضوعات این مقالات بود، به نحوی که برخی از نشریات به صورت اختصاصی به آن می‌پرداختند. نشریه شکوفه به‌عنوان یکی از نشریات اختصاصی زنان در تلاش بود تا ضمن به نقد کشیدن وضعیت زنان در جامعه، امکان بهبود و ارتقای جایگاه و نقش آنان را فراهم آورد. این مقاله با استفاده از تحلیل محتوای کیفی درصدد است ضمن بررسی نقش زنان در ایران پیشامشروطه، به بیان ویژگی‌های زن ایده‌آل ایرانی از منظر نشریه شکوفه بپردازد و به این پرسش پاسخ دهد که زنان در ایران پیشامشروطه اصولاً چه وضعیتی داشتند و با انقلاب مشروطه و تحولات فرهنگی و اجتماعی جامعه، چه تصویری از زن ایده‌آل در نشریات مشروطه، به‌ویژه در نشریه شکوفه، ترسیم شد. نتایج تحقیق نشان می‌دهد زن ایده‌آل از یک سو باید تحصیل کرده و باسواد و دارای نگاه انتقادی به مسائل می‌بود و از سوی دیگر باید کنش اجتماعی مؤثری می‌داشت، مانند تلاش برای ترویج سوادآموزی زنان، پرهیز از تقلید کورکورانه در مواجهه با فرهنگ مصرفی در کنار کسب مهارت‌های زندگی از جمله شوهرداری، آشپزی، خیاطی، فرزندداری از جنبه نظری و عملی. زن ایده‌آل ایرانی باید واجد تمام ویژگی‌هایی می‌بود که می‌توانست او را به‌عنوان یک کنشگر مؤثر در امور اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و خانوادگی معرفی کند، از ویژگی‌های ظاهری چون آراستگی ظاهر گرفته تا ویژگی‌های اخلاقی و علمی.

واژه‌های کلیدی: نشریات مشروطه، شکوفه، زن ایده‌آل، نوع آرمانی، انقلاب مشروطه.

استناد: رفعتی پناه مهرآبادی، مهدی. ۱۴۰۲. زن ایده‌آل از منظر نشریه شکوفه (بررسی مقایسه‌ای وضعیت زنان در دوران پیشامشروطه و پس از آن)، مجله تاریخ ایران، پاییز و زمستان، سال ۱۶، شماره ۲، ۵۱-۷۲.

Copyright: © 2023 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

مقدمه

از چندی پیش از انقلاب مشروطه، بر اثر گسترش روابط با کشورهای غربی و شکل‌گیری ادبیات ترقی‌خواهانه، جامعه ایرانی شروع به نقد ساختارهای مختلف سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی کرد و منورالفکرانی چون ملکم، مستشارالدوله، آخوندزاده و طالبوف از طریق روزنامه‌هایی که در داخل کشور و یا در خارج به چاپ می‌رسیدند، به تجدیدنظر در این مبانی پرداختند. با انقلاب مشروطه و کنار رفتن، هرچند موقتی، قدرت استبدادی شاه و شکل‌گیری احزاب، انجمن‌های ایالتی و گسترش روزنامه‌نگاری، این تجدیدنظر شدت بیشتری گرفت. به همین دلیل صورت‌بندی‌های متفاوتی از مسائل اجتماعی، سیاسی و اقتصادی جامعه ارائه گردید. در این میان مسئله زنان و جایگاه آن‌ها در اجتماع توانست جایی در محتوای فکری و اجتماعی جریان‌های مختلف به‌ویژه جریان‌های تجدیدخواه باز کند و توجه انجمن‌ها و مطبوعات را به خود جلب نماید. به تبع این وضعیت، جریان‌های مختلف صورت‌بندی‌های گوناگونی از زنان، وظایف و جایگاهشان در جامعه طرح کردند. و طبعاً چون مطبوعات بین سطح نخبگانی جامعه و سطح عمومی جامعه نقش واسطه را بازی می‌کرد، این صورت‌بندی‌ها در مطبوعات عینیت می‌یافت و از این طریق وارد گفت‌وگوهای عمومی جامعه می‌شد. بنابراین، بررسی مطبوعات مشروطه می‌تواند بر صورت‌بندی‌های گوناگون جامعه از زنان و تنوع اندیشه‌ها در این باره پرتوی بیندازد. نشریه شکوفه، به‌عنوان یکی از اولین روزنامه‌های زنان، در تلاش بود تا ضمن به نقد کشیدن وضعیت زنان در جامعه، جایگاه و نقش آنان را بهبود بخشد. نظر به این موضوع، این مقاله درصدد است ضمن بررسی نقش زنان در ایران پیشامشروطه، به بیان ویژگی‌های زن ایدئال ایرانی از منظر نشریه شکوفه بپردازد.

اهمیت چنین پژوهش‌هایی در این است که نشان می‌دهند جامعه ایرانی چگونه در دوران انقلاب مشروطه در بسیاری از مؤلفه‌های اجتماعی، فرهنگی و سیاسی خود تجدیدنظر کرد و از این رهگذر کوشید خود را با تمدن جدید همگام سازد. این تلاش‌ها نشان از پویایی جامعه ایرانی در آن دوران دارد. هدف این مقاله بررسی ویژگی‌های زن ایدئال ایرانی از دید نشریه شکوفه است، ویژگی‌هایی که به زن ایرانی کمک می‌کرد تا خود را با دنیای جدید هماهنگ کند و بیش از گذشته در جامعه ایفای نقش نماید. بنابراین، در این پژوهش با تکیه بر تحلیل محتوای کیفی سعی می‌شود به این سؤال پاسخ داده شود که از دید نشریه شکوفه زن ایدئال چه ویژگی‌هایی باید داشته باشد.

دربارۀ وضعیت زنان در مطبوعات مشروطه تاکنون مقالات و آثار مختلفی به چاپ رسیده است. مطالبات اجتماعی زنان (علیزاده، دلگشا ۱۳۹۵، ۲۰۱-۲۱۸)، آموزه‌های تعلیمی (آقابابایی، صالحی ۱۳۹۸، ۳۹-۶۶)، عملکرد زنان در مطبوعات عصر مشروطه (جلالی ۱۳۸۹، ۴۲-۴۶)، بهداشت و سلامت عمومی (باقری،

خواجه ۱۳۹۳، ۴۷-۸۲؛ دلگشا و دیگران ۱۳۹۶، ۳۲-۴۴)، زن در آینه مطبوعات دوره قاجار (احدی ۱۳۹۶، ۱۴۹-۱۶۰) و مسائل جامعه‌شناختی روزنامه‌نگاری زنان (زنجانی‌زاده، دلگشا ۱۳۹۴، ۶۱-۸۰) از جمله موضوعات این آثار است. گذشته از این موارد، آثار دیگری نیز درباره وضعیت زنان در دوره مشروطه و پس از آن منتشر شده است. مثلاً در کتاب *انقلاب مشروطه ایران*، اثر ژانت آفاری (آفاری ۱۳۸۵)، از نقش زنان در انقلاب مشروطه یاد شده است. همین نویسنده در مقاله‌ای با عنوان «گذر از میان صخره و گرداب: دگرگونی نقش زن و مرد در ایران قرن بیستم» (آفاری ۱۳۷۶، ۳۶۵-۳۸۸) به بررسی تحولاتی می‌پردازد که از زمان انقلاب مشروطه تا پس از انقلاب سال ۱۳۵۷ در وضعیت زنان در ایران رخ داده است. به علاوه باید از کتاب *زن ایرانی در نشریات مشروطه اثر غلامرضا وطن‌دوست* (وطن‌دوست و دیگران ۱۳۸۷) یاد کرد که در آن ۱۷ مقاله از چندین نشریه (مجلس، تمدن، *صوراسرافیل*، *شکوفه*، *بهار*، *ایران نو و دانش*) در بازه زمانی شش سال اول پس از انقلاب مشروطه بررسی و پیوند زنان با مشروطه و مطبوعات واکاوی شده است. همچنین باید از کتاب *زن در دوره قاجار اثر بشری دلریش* (دلریش ۱۳۷۵) یاد کرد که به وضعیت زنان در دوره مورد نظر می‌پردازد؛ اما در تمامی این آثار به الگوی زن ایدئال در مطبوعات مشروطه توجه نشده و وجه تمایز مقاله حاضر با آثار موجود در همین است.

نشریه شکوفه

نشریه شکوفه به صاحب‌امتیازی و مدیرمسئولی مریم عمید، معروف به مزین‌السلطنه، دو بار در ماه منتشر می‌شد. این نشریه پس از نشریه دانش دومین نشریه‌ای بود که به صورت اختصاصی به زنان می‌پرداخت. اولین شماره آن در تاریخ ذی‌حجه ۱۳۳۰ ق و آخرین شماره آن در اول ذی‌قعدة ۱۳۳۴ ق منتشر شد (شکوفه ۴، ش ۱۱ (۱ ذی‌حجه ۱۳۳۴ ق)) شکوفه در توضیح اهداف و ماهیت خود می‌آورد: «روزنامه‌ای است اخلاقی، ادبی، حفظ‌الصحة اطفال، خانه‌داری، بچه‌داری، مسلک مستقیمش تربیت دوشیزگان و تصفیه اخلاق زنان، راجع به مدارس نسوان.» (همان، س ۱، ش ۱ (ذی‌حجه ۱۳۳۰، ۱) این نشریه برای بیان مقاصد خود از کاریکاتورهای زیبا و انتقادی نیز استفاده می‌کرد. دوره انتشار آن را می‌توان به دو دوره تقسیم کرد. موضوع مقالات آن در دوره اول (از شماره یکم تا دهم) بیشتر درباره تساوی حقوق زن و مرد و تحصیل علم برای دختران و زنان، حمله به خرافه‌پرستی، تأکید بر رعایت قوانین مذهبی و انتقاد از بی‌بندوباری‌های جامعه بود (زنجانی‌زاده و دلگشا، ۶۶) در دوره دوم، شکوفه در اختیار «انجمن همت خواتین» قرار گرفت که به کوشش خانم نورالدجی بازرس کل مدارس دخترانه تأسیس شده بود. شکوفه از سال دوم رنگ و بوی سیاسی به خود گرفت و مباحثی چون مشکلات اقتصادی و اجتماعی، علل عقب‌ماندگی ایران، عملکرد نامناسب مسئولان، استقراض از دولت‌های خارجی را مطرح کرد. با این

همه موضوع اصلی این نشریه مدارس نسوان و تحصیل زنان بود (وطن‌دوست، ۲۷).

زنان در عصر پیشامشروطه

برخی از پژوهشگران نگاه رادیکال و بدبینانه‌ای به جامعه ایرانی پیشامشروطه و فرهنگ مردسالار حاکم بر آن دارند. از نظر اینان در عصر قاجار ۱. زنان موجوداتی فاقد فکر دانسته می‌شدند (hamideh Sadeghi, 2007, 250)، ۲. تنها مرد و فعالیت‌های او در عرصه اجتماع مورد توجه قرار می‌گرفت (Judith Zinsser 1993, 3-5)، ۳. روایت‌های تاریخی در این فرهنگ، همسو با محدود کردن زن، بر اهمیت سلسله‌مراتب جنسی در نظم‌های سیاسی تأکید می‌کردند (Spongberg 2002, 58) و ۴. نقش زنان برساخته‌ای فرهنگی بود برای بیان برتری مرد و فرودستی زن (Offen, Pierson and Ruth Roach, 1991, 1-2). فارغ از این رویکرد، باید خاطرنشان کرد که زنان در دوران پیشامدرن عصر قاجار (پیشامشروطه)، به مانند دوران پیشامدرن در نقاط مختلف جهان، از نقش اقتصادی و به‌ویژه سیاسی و اجتماعی محدودتری نسبت به مردان برخوردار بودند (حاتم‌پور، بابایی‌راد ۱۳۸۹، ۳۸) و مشارکت اجتماعی زنان در جامعه با پوشش سخت و سنتی و ملاحظات اخلاقی مبتنی بر تفکیک زنان از مردان همراه بود (پولاک ۱۳۶۱، ۱۷۰). شاید به همین دلیل میرزا آقاخان کرمانی در توصیف زن ایرانی می‌نویسد:

نه تنها در نظرها ضعیف و بی‌قدر و حقیر و ذلیل‌اند بلکه از دانش مهجور و از هر بینشی به دور و از همه چیز عالم بی‌خبرند و از تمام هنرهای بنی‌آدم بی‌بهره و بی‌ثمر و از معاشرت دور و در زاویه خانه‌های خراب، عنکبوت‌وار از خیال زنانه خویش می‌زیسته و بر وفق طبیعت خود می‌یافتند. شب همه شب در فکر اینکه به صد حيله از دست آن شوهر نمرود کردار و شداد رفتار گریبان خود را خلاص کند و نتیجه این می‌شود که نه تنها این اسارت و ذلت که اساس دسیسه و حيله است خود زن ایرانی را خراب دارد، بلکه مبرهن است اولاد و احفادی که از ایشان متولد می‌شوند صاحب همان، خلق و خوی‌اند، زیرا که رحم مادر مکتب طبیعی جنین است که از اخلاق و عادت و اطوار مادر، فرزند تربیت می‌آموزد (کرمانی بی‌نا، ۱۳۰-۱۳۱).

با این همه این به معنای حبس کامل زنان در اندرونی و محروم بودنشان از تماس با اجتماع نبود. همواره ضرورت‌ها و دلایلی زنان را به محیط جامعه و خارج از اندرونی می‌کشید. از جمله اصلی‌ترین این ضرورت‌ها می‌توان به تهیه مایحتاج عمومی از بازار اشاره کرد. شاید فعال‌ترین بُعد حضور اجتماعی زنان در دوره قاجار به شرکت در مراسم عزاداری ماه محرم، روضه‌خوانی و تعزیه بازمی‌گشت. انگیزه‌هایی مانند کسب اجر اخروی، توبه از گناهان، افزودن بر اطلاعات مذهبی، دیدن رجال سیاسی، روحانیون،

مراجع بزرگ و گوش دادن به مواظ آن‌ها، در کنار لذت بردن از حضور در جمع سبب حضور بیشتر زنان در چنین مراسمی می‌شد (دلریش، ۶۸-۷۱). همچنین به نظر می‌رسد یکی دیگر از فعالیت‌های اجتماعی زنان، هرچند بیشتر زنان درباری و متمول، مشارکت در امور خیریه بود.

حضور حداقلی زنان در اجتماع در دوره قاجار سبب شده بود زنان شهری مشارکتی برابر با مردان در سیستم اجتماعی نداشته باشند. در بسیاری از مواقع زنان مرفه شهری از عرصه کار و فعالیت اجتماعی دور بودند و عمدتاً به منظور استحمام و یا حضور در مراسم مذهبی و مجالس زنانه می‌توانستند در معابر عمومی حاضر شوند (حاتم‌پور و بابایی‌راد، ۴۳). زنان دربار نیز به روش‌های گوناگون در تلاش بودند در فعالیت‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی مشارکت جویند. گذشته از ورود به دسته‌بندی‌های دربار و زدوبند با رجال سیاسی، شرکت در مراسم دینی، به جا آوردن حج و زیارت قبور ائمه و امامزادگان از دیگر کارهایی بود که زنان به واسطه آن در امور اجتماعی شرکت می‌کردند (فووریه، ۱۳۹۵، ۱۵۹).

همین تلاش زنان برای حضور در امور اجتماعی، اقتصادی و حتی سیاسی سبب شده بود که برخی از ناظران خارجی دیدگاه خود را درباره وضعیت زنان ایرانی تصحیح و به نقش آنها در امورات جامعه-هرچند نه در سطح مردان-اعتراف کنند. بنجامین گرین در سفرنامه‌اش می‌نویسد: «... اگر عجولانه قضاوت و نتیجه‌گیری شود که زنان ایرانی عقب‌افتاده و بی‌اطلاع و نادان هستند، اشتباه محض است. آنها اگرچه تحصیل کرده و آشنا به تمدن غربی نیستند، ولی به هیچ وجه کودن و احمق هم نیستند و در امور اجتماعی و سیاسی کشور نفوذ دارند و در پشت پرده خیلی کارها با مشارکت و مساعی آنها می‌گذرد» (بنجامین ۱۳۶۹، ۸۵). در حقیقت بنجامین از یک سو به عقب ماندن زنان از قافله علم اشاره دارد و از سوی دیگر، توجه خواننده را به تلاش آنان برای مشارکت در امور اجتماعی و سیاسی، هرچند در سطح حداقلی، جلب می‌کند.

یکی از مسائل زنان در دوران قاجار محدودیت در کسب علم و سوادآموزی بود. تا پیش از مشروطه و پیدایش مدارس دخترانه جدید، تعلیم و تربیت دختران عمدتاً در مکتبخانه‌ها یا به صورت خصوصی در منازل یا از طریق اعضای خانواده صورت می‌گرفت (واتسن ۱۳۴۰، ۱۱). در مکتبخانه‌ها معمولاً صرف و نحو، مسائل دینی، دیوان حافظ، گلستان سعدی، مثنوی معنوی و خلاصه الحساب شیخ بهایی آموزش داده می‌شد (ترابی فارسانی ۱۳۷۸، ۱۰). تدریس خصوصی نیز بیشتر در منزل اعیان و اشراف صورت می‌گرفت و گاه به دختران اجازه داده می‌شد نزد معلم خصوصی درس فراگیرند. به همین خاطر تا مدت‌ها پس از انقلاب مشروطه و حتی تصویب قانون اساسی معارف (۱۳۲۹ ق)، تعداد دانش‌آموختگان دختر و به‌طور کلی تعداد زنان باسواد بسیار کم بود. داده‌های تاریخی نشان می‌دهند با وجود اینکه انجمن

معارف (۱۳۱۵ ق) اولین مدارس به شیوه جدید را بنیان گذاشت، این مدارس فقط مخصوص پسران بود. در واقع هیچ کدام از یازده مدرسه‌ای که در این زمان تأسیس شد، به دختران اختصاص نداشت (حامدی ۱۳۹۴، ۱۹۷). حتی مدرسه‌ای که طوبی رشديه با عنوان «پرورش» تأسیس کرد، به دستور دولت تعطیل شد. به‌رغم آنکه در قانون اساسی معارف (۱۳۲۹ ق) آموزش برای عموم اجباری اعلام شده بود، دولت هیچ حمایتی از آموزش زنان نمی‌کرد. چنانکه همزمان با تصویب این قانون، مصوبه تأسیس و اختصاص بودجه برای ساخت ۹ مدرسه دولتی برای پسران به تصویب رسید و هیچ نامی از مدارس دخترانه دولتی برده نشد. با این حال، هرچند دولت از تأسیس مدارس دولتی دخترانه حمایت نمی‌کرد تا سال ۱۳۲۹ ق تعدادی مدرسه دخترانه خصوصی (عمدتاً در تهران) به همت اشخاص خیر ایجاد شد (همان، ۱۹۸-۱۹۹).

بدین ترتیب، در ایران دوره قاجار (پیشامشروطه) تصویر برساختی از زن عمدتاً او را در مقایسه با مرد بازنمایی می‌کرد و برای وی نقشی فرعی در امور سیاسی، اجتماعی و حتی گاه اقتصادی قائل بود. براساس این تصویر، زن بیش از آنکه دارای هویتی مستقل باشد که بر مبنای آن بتواند در جامعه کنشگری کند، بی‌نیاز از سوادآموزی، ایجاد روابط اجتماعی، کنشگری سیاسی و حتی فعالیت اقتصادی به شمار می‌رفت. به همین دلیل زنان از بسیاری از مهارت‌هایی که مردان برای حضور در جامعه لازم داشتند، بی‌نیاز دانسته می‌شدند؛ اما با نزدیک شدن به انقلاب مشروطه و شکل‌گیری ادبیات ترقی‌خواهانه به‌ویژه از طریق روزنامه‌ها و نشریاتی که در خارج از ایران در دوره ناصرالدین شاه منتشر می‌شدند و سپس با وقوع انقلاب مشروطه و گسترش این نوع ادبیات، تلاش زنان برای به دست آوردن حقوق اجتماعی و فردی شدت یافت.

در حقیقت با وقوع انقلاب مشروطه و گسترش روزنامه‌ها و نشریات و نیز بر اثر آمدن ایرانیان به اروپا زمینه برای تغییر بسیاری از مناسبات اجتماعی، سیاسی و اقتصادی پیشامدرن فراهم آمد. بحث از جایگاه زنان در جامعه، حقوق اجتماعی و فردی آنها، حیطه آزادی‌هایشان و نحوه و میزان فعالیت و حضورشان در اجتماع همگی نشان از تغییر در مناسبات گذشته داشت. در این دوره با گسترش روزنامه‌ها، به‌خصوص روزنامه‌های زنان، صورت‌بندی جدیدی (حداقل در عرصه نظری) از وضعیت زنان و جایگاهشان در جامعه ایرانی شکل گرفت. طبعاً این صورت‌بندی بسیاری از مناسبات و سازوکارهای گذشته را نقد و ضرورت تجدیدنظر در آنها را گوشزد می‌کرد. در عین حال، آموزش مهارت‌های جدید را برای زنان لازم می‌شمرد و به همین دلیل نسبت به دوره پیشامشروطه الگوی متفاوتی از «زن بودن» در نظر می‌آورد. در واقع این صورت‌بندی با دست گذاشتن روی تبعیض‌های بین زن و مرد از جمله تبعیض در

آموزش، برخورداری از شغل و استقلال مالی و حق حضور در عرصه سیاسی به دنبال طرح الگویی از زن ایرانی بود که جایگاه و نقش او را در جامعه بهبود بخشد و شرایط را برای حضور او در عرصه‌های مختلف اجتماعی، سیاسی و اقتصادی فراهم کند. نتیجه چنین امری تغییر در حیطه وظایف، نوع حضور در فعالیت‌های اجتماعی و سطح سواد زنان بود، به گونه‌ای که به قول مورگان شوستر «زنان ایرانی، با تجربه‌ای ناچیز، آموزگار، روزنامه‌نویس، مؤسس باشگاه‌های زنان و سخنگو در مباحث سیاسی شدند.» (شوستر ۱۳۶۸، ۲۰۵).

بنابراین، با بررسی روزنامه‌های دوره مشروطه، به‌ویژه روزنامه‌های زنان که پایه‌گذار زبان زنانه در ادبیات سیاسی-اجتماعی به شمار می‌روند، می‌توان دریافت که این روزنامه‌ها چگونه صورت‌بندی جدیدی از زن ایرانی و حیطه وظایفش به دست دادند و تصویری از زن ایدئال، یا بدان گونه که وبر در بحث‌هایش اشاره می‌کند نوع آرمانی یا تیپ ایدئال (Ideal type) زن ایرانی، ترسیم کردند. بررسی نشریه شکوفه نشان می‌دهد که این نشریه با طرح مسائل مختلفی چون تربیت، مهارت‌های زندگی، مشارکت اجتماعی، حسن خلق، سوادآموزی، لزوم صرفه‌جویی، بهداشت فردی، عفت و مسائل از این دست صورت‌بندی خاصی از زن ایدئال ایرانی به دست داد، صورت‌بندی‌ای که متناسب با دنیای جدید باشد.

۱. تربیت، مهارت‌های زندگی، مشارکت اجتماعی

نشریه شکوفه در شماره‌های متعدد خود مقالات گوناگونی (۸ مقاله از مجموع ۳۰۲ مقاله و نوشته) را به موضوع تربیت اختصاص می‌دهد. از دید این نشریه، تربیت صحیح به‌عنوان یکی از ویژگی‌هایی که یک زن ایدئال می‌تواند داشته باشد، مبنای دستیابی به خیر و نیکی و مکارم اخلاق و رهایی از هر نوع بدی و دشمنی و به عبارتی اس اساس یک جامعه است. «اگر می‌خواهید از رذالت و پست‌فطرتی اثری نماند، می‌خواهید بغض و عداوت و نفاق از انجمن بشری بار بندد، باید در پناه تربیت ملتجی بشوید.» شکوفه، س ۱، ش ۷ (۲۹ ربیع‌الاول ۱۳۳۱ق، ۱) منظور از تربیت صحیح تربیتی است که «محسنات فردا در آن موجود و قبايح ديروز در آن مُعَدِم باشد.» (همان) شکوفه با چنین مقدماتی به سراغ هدف اصلی‌اش می‌رود و مبنای رسیدن به چنین تربیتی و به تبع آن جامعه‌ای فاضله را تعلیم و تربیت دختران می‌داند (همان) بدین گونه، از دید این نشریه، آموزش و پرورش دختران اصل اساسی برای داشتن یک جامعه انسانی سالم است.

به باور این نشریه، مادر نقش اصلی را در تربیت دختران دارد و خانه پدر در حکم مدرسه‌ای است که دختران باید در آن مهارت‌های زندگی مشترک را کسب کنند. این مهارت‌ها شامل طیف وسیعی چون

مهارت‌های یدی مانند خیاطی، آشپزی، شربت‌سازی، مرباپزی و نیز مهارت‌های غیریدی همچون خانه‌داری، شوهرداری و مردم‌داری می‌شود. شکوفه در عین حال تأکید می‌کند که مادر سهم اصلی را در آموزش این مهارت‌ها دارد و باید دختر را به گونه‌ای تربیت کند که ضمن یادگیری مهارت‌های مذکور، بتواند در زندگی مشترک محیطی آرام برای شوهر فراهم کند (همان، س ۱، ش ۱، ۳).

با این همه، به نظر می‌رسد در محتوای برخی از مقالات و مطالب این نشریه فرهنگ مردسالارانه رسوب کرده است؛ هنوز اصالت با مرد است و زن به تنهایی مسئول ایجاد آرامش در خانواده دانسته می‌شود. گو اینکه این وظیفه برای مرد در نظر گرفته نمی‌شود که سلوک و رفتار مناسبی با همسرش داشته باشد: «مادر... باید دختر را به قسمی عمل بیاورد که وقتی خانه شوهر می‌رود اسباب اوقات تلخی و همه‌روزه دعوا و نزاع و طلاق‌کشی نباشد و متصل‌نگویند مگر تو در طویله بزرگ شدی؟ تقصیر تو نیست تقصیر مادر بی‌شعورت هست که این قسم تو را بار آورده. خاک بر سرت بکند با شوهرداری‌ات» (همان). البته بررسی دیگر مقالات این نشریه نشان می‌دهد که نویسندگان مطالب مزبور اصولاً چنین نگاهی نداشته و حتی درصدد برآمده‌اند خشونت مردان را نقد و از این طریق نگاه سنتی مردسالارانه به زنان را اصلاح کنند.

از نظر شکوفه، یکی از دلایل واسپاری مسئولیت فوق به زنان تفاوت ماهوی بین زن و مرد است. مردان به دلیل فعالیت فیزیکی و طاقت‌فرسا در بیرون از خانه نمی‌توانند چندان به امور خانه رسیدگی کنند. بنابراین، این وظیفه به زنان واگذار شده است. این نشریه در مواضع مختلف یکی از ویژگی‌های زن ایدئال یا الگو را داشتن حسن خلق و اخلاق حمیده، به‌خصوص در تعامل و رفتار با شوهر، می‌داند و ریشه این امر را به تفاوت ماهوی بین زن و مرد در خلقت نسبت می‌دهد، تفاوتی که وظایف خاصی را بر عهده هر یک از این دو جنس می‌گذارد:

خدای متعال هر خلقتی را در عالم از برای کاری و در خور امری خلق فرموده. قامت انسان را بر رأی انا خلقنا الانسان فی احسن تقویم آراسته. پس هر کس باید رفتار نماید به مقام خود و کردار کند بر شرف خود. مثلاً وظیفه مردان که از حیث بنیه و عضلات قوی‌تر از زنان اند آن است که خود را در انواع مهلکه و صدمات گوناگون انداخته تا امور زندگانی چند نفر از عیال و اولاد و خود را اداره کند و ناگزیر می‌خواهند پس از صدمات و آفره و خستگی‌های زیاد در منزل خود راحت نموده، چند شاهی که به زحمت تحصیل نموده با سلامت مزاج و زندگی منظم و اطفال با تربیت و زوجة خوش اخلاق صرف نمایند... و وظیفه زن... آن است که در نهایت نظافت و دلسوزی از شوهر و اطفال خود محافظت نماید و با یک اتفاق کلیه این اداره را منظم نمایند و اگر در این

شغل عمده‌عالی تأخیر و تهاون نماید در پیش وجدان خجل و نزد عقل و انسانیت منفعل خواهد بود و وجود خود را ضایع و هستی خود را حرام خواهد کرد (همان، س ۱، ش ۴، ۱).

بنابراین، شکوفه نه فقط از فرهنگ مردسالارانه و مفروضات آن که تا پیش از این اصولی مسلم در نظر گرفته می‌شد، دفاع نمی‌کند بلکه با استناد به معارف اسلامی و آیات قرآن آن را نقد می‌کند. مثلاً در مقاله‌ای با عنوان «فلسفه زن و شوهر» با استناد به آیه «هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ» (بقره/۱۸۷)، ضمن بیان وظایف زن و شوهر در قبال هم و تکلیفی که قرآن بنا بر این آیه برای آنها به منظور اصلاح یکدیگر مقرر کرده است، به نقد نگاهی می‌پردازد که مردان را برتر از زنان و دارای عقل و شعور بیشتر می‌داند، حال آنکه بر مبنای آیه قرآن اصولاً زن و شوهر از طریق درک متقابل یکدیگر می‌توانند اصلاح‌کننده هم باشند و در این صورت هرگز «نفاق و شقاق و حيله و دسيسه و گفت‌وگوی فراق» پدید نمی‌آید:

... برخلاف اشخاصی که پی به حقوق و حدود هم‌جنسی و هم‌نوعی و هم‌صنفی خود نبردند و واقع‌همچ‌گمان می‌کنند که طایفه نسوان در خلقت از مردان نقصان دارند یا اینکه از نوع بشر و انسان نمی‌باشند و آقایان خود را از عالم پاک و زنان را سرشته از خاک می‌دانند یا اینکه خود را عاقل کامل فرزانه می‌شمارند و زنان را جاهل و دیوانه محسوب دارند و بدین واسطه ظلم و تعدی را از همه جهت دراز نموده و همه قسم ذلت و مسکنت که انسان به هیچ حیوانی روا ندارد در حق زنان لازم بلکه واجب دانسته از ضرب و شتم و بی‌شرفی حال آنکه فرمایشات حضرت رسالت چنین قضاوت فرمودند بلکه به عکس امر به محبت و عدالت و رأفت و رعایت فرمودند (شکوفه، س ۲، ش ۱۱-۱۲).

شکوفه نه فقط فرهنگ مردسالارانه را نقد می‌کند، بلکه به جزئیات رفتاری مردان و تفاوت آن با زنان نیز توجه دارد، چنانکه در چند موضع از نشریه، در مورد نحوه رفتار مردان با زنان هشدار می‌دهد و خواهان تغییر آن است (همان، س ۲، ش ۲۰ (۱ صفر ۱۳۳۲ق، ۴) حتی گاه پا را فراتر می‌نهد و با ارجاع به آیه «الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ» (نساء/۳۴) معتقد است زنان نسبت به مردان «مقام همسری و هم‌سری و کفویت» دارند؛ بنابراین مردان نه فقط باید «نگاهداری و هیکل و جسم» زنان باشند بلکه باید «حافظ و حارث عصمت و عفت و شرافت» آنها نیز باشند. به همین دلیل آموختن نحوه رفتار با زنان ضروری است (همان، س ۲، ش ۲۱ (۱۵ صفر ۱۳۳۲ق، ۴). به علاوه، شکوفه با اشاره به برابری زنان با مردان بر افزایش نقش زنان در اداره جامعه تأکید می‌کند: «چون مردان با زنان مرتبه کفویت و زوجیت و همه قسم شرکت و معیت و مصاحبت و مباشرت در اداره»

جماعت دارند، بلکه می‌توان در کمال اطمینان به اکثریت قول و رأی داد که کمپانی شرکت و زندگی بدون معیت و پابندگی و همراهی زنان نباید تشکیل و استقلال و استکمال دایره اجتماعی را جزء اعظم و اکتیر معظم است» (همان). بدین ترتیب، برخلاف دوران پیشامشروطه، نشریه شکوفه نه فقط انزوای اجتماعی زنان، فرهنگ مردسالار و برخی از باورهای کهن را نقد می‌کند، بلکه خواهان تجدیدنظر در آنهاست؛ بنابراین، مشارکت در امور اجتماعی و اداره جامعه نیز می‌تواند یکی دیگر از ویژگی‌های زن ایدئال باشد.

۲. تلاش برای ترویج سوادآموزی

یکی از نقدهای شکوفه به وضعیت زنان ایرانی، عقب‌ماندگی فکری و اعتقاد آنان به امور غیرعقلی و خرافه است. از این رو، نیاز به آموزش و تحصیل علم را برای زنان ضروری می‌داند. این نشریه در مقالاتی با عنوان «معارف زن‌های ایرانی یکی از سرچشمه‌های بدبختی ما» ضمن آنکه برخی از باورهای غیرعقلی و خرافی زنان ایرانی را شرح می‌دهد، آنها را از حیث «زندگی و عبادات مخصوصه» به سه گروه زنان شهری، زنان روستایی و زنان ایلات تقسیم می‌کند و معتقد است این سه گروه به‌رغم تفاوت‌هایی که دارند، در برخی از اعتقادات و «معارف» با هم مشترک‌اند. این اعتقادات که از دید نشریه مزبور «اساس دین زن‌های ایران» است، شامل دو نوع می‌شود. نوع اول دربرگیرنده باور به «کرامت اشخاص مجهول‌الحال و اثر نفس و بعضی مرشدها و سحر و طلسمات پیرزن‌ها و یهودی‌های دعانویس یا غیب‌گویی رمال‌ها و غیره» است همان، س ۱، ش ۹ (۳ جمادی‌الثانی ۱۳۳۱، ۱) و نوع دوم که با عنوان «عقاید فالی و خاصیتی» از آن یاد می‌شود، شامل «اعتقاد به سعد و نحس ساعات و شومی حیوانات، آمد و نیامد و فال‌های دیگر که جزء آداب محلی و در هر نقطه طرز مخصوصی را داراست» می‌گردد. نوع اول چون بخشی از دین به حساب آمده است، در بین تمام گروه‌های سه‌گانه زنان شهری، روستایی و ایلیاتی، به‌رغم شدت و ضعف، وجود دارد؛ مثلاً آن طوری که خانم‌های طهران اعتقاد به اثر دعای ملاییناس یهودی و طلسم سید جن‌گیر دارند زن برزگر دهاتی ده یک و زن ایلیاتی صد یک آن را شاید معتقد باشند. (همان)؛ اما اعتقادات نوع دوم که «به‌عنوان خاصیت و اثر به‌وجودآمده» است در هر نقطه و محلی «یک ترکیب و شکل مخصوصی» دارد. شکوفه پس از تشریح هر یک از این اعتقادات نتیجه می‌گیرد که این عقاید در کل اتفاقاً هیچ ارتباطی با دین اسلام ندارند و یادگار «بت‌پرست‌های مغول و تاتار» هستند که در قرون میانه وارد ایران شدند و «یک دسته از مُدلسین منفعت‌پرست به لباس دیانت مقدسه این زندقه‌ها را ترویج کرده‌اند» (همان، س ۱، ش ۹ (۳ جمادی‌الثانی ۱۳۳۱، ق ۲). در دین اسلام اساساً چنین اعتقاداتی وجود نداشته است و حتی «شارع اسلام برای آنکه ملتش مثل امم سابقه قبل مبتلای خرافات این نوع از بت‌پرستی نشود، نهی اکید فرمودند قبور را بلند نسازند و در و دیوار آن را

نقش و نگار ننمایند و هزار نهی دیگر» (همان، س ۱، ش ۱۰ (۲۴ جمادی‌الثانی ۱۳۳۱ق، ۲). عطف به مباحث فوق، شکوفه چاره‌رهایی از خرافات و باورهای غیرعقلانی و نادرست را که هیچ اشتراکی با اسلام ندارند، در علم‌آموزی، تحصیل دانش و افزایش آگاهی زنان و مردان می‌داند. به همین دلیل، در تعریفی که از مدرسه به دست می‌دهد آن را مکانی برای تحصیل دانش و معارف و جایی برای تربیت انسان و به یک معنا کارخانه‌آدم‌سازی و نه مکانی برای دسایس شیطانی به حساب می‌آورد (همان، س ۱، ش ۵ (۲۷ ربیع‌الاول ۱۳۳۱ق، ۱) بدین ترتیب، تحصیل دختران و زنان که در دوره پیشامشروطه نه کاری مذموم، اما نالازم به شمار می‌رفت، در این نشریه یکی از ویژگی‌های زن‌ایدئال دانسته می‌شود. شاید به همین دلیل باشد که شکوفه همواره به‌عنوان نشریه‌ای شناخته می‌شود که بخش قابل توجهی از مطالبش را به آموزش زنان و تأسیس مدارس نوین دخترانه اختصاص داده است. چنانکه از مجموع ۳۰۲ مقاله و مطالب و نامه‌هایی که در آن منتشر شده، ۴۱ مقاله (حدود ۱۴ درصد) به بحث مدارس اختصاص یافته است.

شکوفه «دختر خوب» را دختری می‌داند که از روی عقل و دانش رفتار کند و «به مدرسه برود و تحصیل علم کند، یعنی علوم لازمه مفیده را... یاد بگیرد» (همان، س ۱، ش ۱۱ (۱۲ رجب ۱۳۳۱، ۳). به علاوه، این نشریه، با رجوع به تجربیات برخی از کشورها، یکی از دلایل پیشرفت جوامع را تربیت و آموزش زنان معرفی می‌کند. برای مثال در یکی از مقاله‌ها به سراغ ژاپن می‌رود و معتقد است «میل وافر» مردم ژاپن به تربیت زنان و دختران دلیل اصلی پیشرفت و ترقی این کشور بوده است. به عقیده نویسنده این مقاله، بر اثر تلاش‌های ملکه ژاپن طبقات مختلف مردم تشویق شدند زنان و دختران خود را برای علم‌آموزی به دیگر کشورها بفرستند. البته احتمال دارد اشاره نویسنده به اقدام ملکه ژاپن و سهم وی در گسترش سوادآموزی زنان و دختران ژاپنی که نتیجه آن «ترقی و تمدن ایشان» بود، کنایه‌ای باشد به بی‌مسئولیتی زنان شاه و رجال درباری ایران در ایجاد مدارس دخترانه در ایران، به‌ویژه اینکه شکوفه در آخر مقاله می‌نویسد:

در حقیقت سبب اصلی احیای ژاپن و ترقیات محیرالعقول این مملکت از اثر این اقدام مقدس ملکه است و لاغیر. ای کاش خانم‌های ایرانی ما به این یکه زن ژاپونی تقلید و تاسی کرده هر یک چند نفر اطفال یتیم و دوشیزگان فقیر را به این مدارس ناقص ما بگذارند و معاونت و همراهی به این مکاتب نسوان نموده، شاید ما هم بتوانیم اقلاً به قدر صد یک ژاپونیان ترقی کرده و سعادت رفته خود را به دست آوریم (همان، س ۲، ش ۹ (۵ جمادی‌الاول ۱۳۳۲، ۲-۳).

بدین ترتیب، تلاش برای گسترش سوادآموزی دختران یکی دیگر از ویژگی‌های زن‌ایدئال از دید این نشریه است.

این نشریه در عین تأکید بر سوادآموزی و اندوختن دانش، توجه خواننده را به تفاوت بین ادراک و علم جلب می‌کند. در حقیقت سوادآموزی را زمانی مؤثر و مفید می‌داند که با اندیشیدن و غور در امور مختلف همراه باشد. به عبارتی ساحت اندیشه از دید این نشریه از ساحت سواد و علم جداست، ولی زمانی که این دو با هم همراه شوند، شخص به ادار کی از خود و اطرافش می‌رسد که سبب تعالی او و جامعه می‌شود. به همین دلیل، در کنار سوادآموزی و تلاش برای گسترش آن، یکی دیگر از ویژگی‌های زن ایدئال، تلاش برای اندیشیدن در امور و ادراک درست آنهاست؛ «آشکار است که ادراک غیر از علم است. در مدارس درس خواندن و عالم شدن چیز دیگر است و قوه مدر که را صیقل زدن و در زشت و زیبا و اطراف کارها غور کردن چیز دیگر...» (همان، س ۴، ش ۵ (۳ جمادی‌الاول ۱۳۳۴، ۲-۳).

۳. علم‌آموزی و یادگیری برخی از صنایع (سواد زندگی)

نشریه شکوفه یکی از پیش‌نیازهای ضروری برای داشتن زندگی‌ای آرام در کنار سایر اعضای خانواده را کسب «بعضی از علوم و صنایع» می‌داند و در تشریح مقصودش از صنایع و علوم به مهارت‌های آشپزی، خیاطی، شوهرداری، تربیت فرزند و مواردی از این دست اشاره می‌کند و معتقد است که این «صنایع و علوم مانند سایر علوم هم تحصیل علمی دارد و هم مقام تجربه و عملی» (همان، س ۲، ش ۱۸ (۲۶ ذی‌حجه ۱۳۳۱ ق، ۴). بدین ترتیب، شکوفه بین آنچه به صورت غیرعلمی و صرفاً تجربی و به‌عنوان مهارت‌های آشپزی و فرزندداری از مادران به دختران منتقل می‌شود با آنچه به واقع باید هم از این طریق و هم از طریق مطالعه و تحصیل به دست می‌آید تفاوت قائل می‌شود. به همین دلیل مهارت‌های فوق را در زنان ایرانی ناقص، نابسنده و ناکافی می‌داند و تلاش می‌کند با ذکر مثال‌ها و روش‌هایی نشان دهد که کسب علم هر یک از این مهارت‌ها و انتقال آن به فرزندان چگونه باید باشد (همان، س ۲، ش ۲۰ (۱ صفر ۱۳۳۲ ق، ۴). پس یکی دیگر از ویژگی‌های زن ایدئال، از دید شکوفه، تحصیل سواد زندگی هم به صورت علمی و هم به صورت تجربی و نیز انتقال آن به فرزندان از راه‌های عملی و نظری است. شاید به همین دلیل است که در تعریف «دختر خوب» بر فراگیری «صنایع یدی» و یادگیری فنون خانه‌داری تأکید می‌کند: «دختر خوب آن است که ملتفت بشود و بداند که مدت‌ها در دنیا باید زندگانی نماید و اگر از علم زندگانی بی‌بهره باشد در مدت عمر به او خیلی بد خواهد گذشت و اسباب بدبختی و زحمت دیگران هم خواهد شد» (همان، س ۱، ش ۱۱ (۱۲ رجب ۱۳۳۱ ق، ۳).

۴. پرهیز از تقلید کورکورانه

در دوره قاجار با ورود کالاهای خارجی به ایران و تبلیغ آنها در روزنامه‌ها، اولین سوبه‌های سبک زندگی مصرفی نمایان می‌شود. این امر از دید نشریه شکوفه دور نمی‌ماند و به همین دلیل در مقالاتی با عنوان

«تقلید بد»، از یک سو رواج روحیه مصرف‌گرایانه را در بین زنان ایرانی مذمت می‌کند و از سوی دیگر خسارت‌های ناشی از استفاده از کالاهای بیگانه را بر تولیدات داخلی و اقتصاد جامعه برمی‌شمرد؛ بنابراین، یکی از ویژگی‌های زن ایدئال از منظر این نشریه پرهیز از تقلید کورکورانه، دوری از تجمل‌گرایی، استفاده از کالاهای تولید داخل و کمک به دولت است: «تقلید در بسیاری از امورات و موارد باعث ذلت و فلاکت بلکه گاهی منجر به مرض و هلاکت می‌گردد. هر کسی باید نگاه کند به وقت و روز خودش... هر کس حدودی دارد و هر کسی از حدود خود خارج شود پای از اندازه گلیم خود دراز کرد در بسیاری از بلیات وارد می‌شود...» (همان، س ۱، ش ۵ (۲۷ ربیع‌الاول ۱۳۳۱ق، ۳). در جایی دیگر می‌آورد: «[زنان باسواد باید] همه را به استعمال البسه و امتعه داخله وادار نمایند. باید که عموم دختران ایران لباس خود را و مردانشان را بدوزند و تا می‌توانند صنایع دستی را هم بدانند... و به دولت خودشان از کدام راه‌هایی که می‌توانند کمک بکنند» (همان، س ۴، ش ۶ (۱۹ ربیع‌الثانی ۱۳۳۴ق، ۳-۴). در حقیقت به نظر می‌رسد این نشریه نوعی گرایش میهن‌پرستانه داشته است.

۵. صرفه‌جویی

در کنار پرهیز از تقلید کورکورانه، صرفه‌جویی یکی دیگر از ویژگی‌های زن ایدئال در نشریه شکوفه ذکر شده است. در حقیقت این نشریه از یک سو زن ایدئال را زنی می‌داند که از تقلید کورکورانه و زندگی مصرفی پرهیزد و از سوی دیگر همواره در مصارف روزانه صرفه‌جویی نماید. این نشریه صرفه‌جویی را نوعی علم می‌شمارد و از زنان می‌خواهد با صرفه‌جویی و رعایت مصرف «بدون جهت چیزی را ضایع نکنند... تا بدین طریق از نعمت‌های الهی منتفع و بهره‌مند گردند: «مثلاً هنگامی که می‌خواهد رخت بشوید و آب گرم لازم دارد از حرارت آفتاب نفع برده شود، یعنی آب بگذارد در آفتاب تا گرم شود و همچنین از سایر موجودات هم منتفع شود» (همان، س ۱، ش ۱۱ (۱۲ رجب ۱۳۳۱ق، ۳).

۶. رعایت بهداشت فردی

نشریه شکوفه یکی از ویژگی‌های زن ایدئال را توجه به بهداشت فردی و نظافت می‌داند. نمونه این مورد را می‌توان در مقالات متعددی (۱۸ مقاله و مطلب) مشاهده کرد که عمدتاً با عنوان «حفظ الصحه» منتشر شده است. ضمن اینکه در مقاله‌ای با عنوان «دختران خوب کدام‌اند؟» دستورالعمل‌هایی برای رعایت بهداشت فردی داده شده است. در این مقاله بر شستن دست‌ها، دهان، صورت و نیز توجه به بهداشت دهان و دندان تأکید و دستورالعمل کاملی در این مورد داده می‌شود. در حقیقت شکوفه یکی از ویژگی‌های دختران «تربیت‌شده» را رعایت بهداشت می‌داند. مثلاً در مورد بهداشت دهان می‌نویسد: «[مسواک زدن] چند فایده دارد: اولاً بوی دهان که در شب روی هم بوده است و همه از او تنفر دارند،

گرفته می‌شود؛ ثانیاً چرک در روی دندان که هر کس می‌بیند دلش به هم می‌خورد، پاک می‌شود که هر کس می‌بیند خوشش می‌آید و ثالثاً از دندان درد و خراب شدن و کرم خوردن دندان راحت دیگر به دندان‌ساز محتاج نمی‌شود» (همان، س ۳، ش ۴ (۵ ربیع‌الاول ۱۳۳۳ ق، ۴).

۷. برخورداری از عفت

یکی دیگر از ویژگی‌های زن ایده‌آل از نگاه شکوفه، برخورداری از ویژگی عفت و عصمت است. از دید این نشریه زن خوب «آن است که گوهر گرانبه‌ای عصمت را که ناموس، شرافت و آدمیت و اطمینان اوست از دست ندهد.» شکوفه عفت زن را بر تمامی شئون نسبی و حسبی ارجح می‌داند و آن را نشانه کمال زن به حساب می‌آورد (همان، س ۳، ش ۱۵ (۲ شوال ۱۳۳۳ ق، ۴) و متذکر می‌شود در صورتی که زنی عفت و پاکدامنی نداشته باشد، هرچند ثروتمندترین و بزرگ‌زاده‌ترین زن روی زمین باشد «او را جفت گرفتن و با او دمساز و محرم راز و در امورات متحد و هم‌آواز شدن نشاید» (همان، س ۳، ش ۱۸ (۱۵ ذی‌قعدة ۱۳۳۳ ق، ۳-۴).

۸. نصیحت‌پذیری و احترام به پدر و مادر

نصیحت‌پذیری و به همین نحو نصیحت کردن دیگران از جمله ویژگی‌های زنان و دختران ایده‌آل است. به باور شکوفه زنان و دختران با نصیحت کردن دیگران، به‌ویژه خواهران و برادران کوچک‌تر، راه سعادت و خوشبختی را به آنها نشان می‌دهند و با نصیحت شنیدن از دیگران، به‌خصوص پدر و مادر، اسباب خرسندی آنها را فراهم می‌آورند (همان، س ۱، ش ۱۱ (۱۲ رجب ۱۳۳۱ ق، ۳). همچنین شکوفه یکی از ویژگی‌های «دختر خوب» را رعایت احترام پدر و مادر و معلمان خودش می‌داند: «... و پدر و مادر و معلمین خودش را دعا می‌کند. بعد در کمال ادب درست خدمت پدر و مادر می‌رسد و سلام و تحیت و عرض اخلاص به جای می‌آورد و تا اجازه و اذن جلوس ندهند، نمی‌نشیند و خود را حاضر و مهیا می‌سازد از برای اطاعت و فرمایشات پدر و مادر و ابداً طریقهٔ بدرفتاری پیش نمی‌گیرد» (همان، س ۳، ش ۴ (۵ ربیع‌الاول ۱۳۳۳ ق، ۴).

نتیجه‌گیری

بررسی نشریهٔ شکوفه نشان می‌دهد پس از انقلاب مشروطه صورت‌بندی مسئلهٔ زنان در حال تغییر است. به عبارتی برخی از مفروضات صورت‌بندی پیشامدرنی، مانند کراهت و یا عدم لزوم سوادآموزی و تحصیل زنان و نیز عدم نیاز به حضور جدی در عرصه‌های اجتماعی و سیاسی، در این دوره با تشکیک و عدم قطعیت روبه‌رو و نقد می‌شود. این نوع نقد در مطبوعات چون شکوفه نه الزاماً نقدی سلبی، بلکه

همراه با پیشنهاد جایگزین‌هایی است. در صورت‌بندی جدید که بخش اعظمی از آن نتیجه تماس با کشورهای دیگر و تبادل فرهنگی ایران در دوران قاجار است، دیگر برای زنان امکان کنش در مسائل مختلف به مانند قبل میسر نیست. به همین دلیل عمده‌ترین مؤلفه‌های صورت‌بندی جدید در مواردی چون سوادآموزی، ارتقای سطح دانش و تعالی میزان علم در زنان، تلاش برای ادراک محیط اطراف و مسائل روز، حضور در امور اجتماعی در پرتو عقیده به برابری و «کفویت» زن و مرد و نیز دوری از خرافات، تلاش برای نگاه عقلانی به دین و مسائل اجتماعی و در کنار همه اینها مواجهه انتقادی با فرهنگ مصرفی در پرتو استفاده از تولیدات داخلی برای تقویت اقتصاد کشور مطرح می‌شود. نتیجه این صورت‌بندی ترسیم تصویری ایدئال از زن ایرانی به‌عنوان یک نوع آرمانی یا ایدئال است. این تصویر ایدئال از یک سو، واجد ویژگی‌هایی چون سواد، علم، دانش، ادراک، نگاه انتقادی به مسائل و از سوی دیگر کنش اجتماعی مؤثر از جمله تلاش برای ترویج سوادآموزی زنان، پرهیز از تقلید کورکورانه در مواجهه با فرهنگ مصرفی در کنار کسب سواد زندگی از جمله شوهرداری، آشپزی، خیاطی، فرزندداری از جنبه نظری و عملی است. زن ایدئال ایرانی از دید شکوفه واجد تمام ویژگی‌هایی است که می‌تواند او را کنشگری مؤثر در همه امور اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و خانوادگی معرفی کند، از ویژگی‌های ظاهری گرفته تا ویژگی‌های اخلاقی و علمی. جدول زیر نشان می‌دهد که سوادآموزی و برخوردارگی از علم مهم‌ترین ویژگی زن ایدئال از منظر شکوفه است و پس از آن نیز بهداشت و سواد زندگی قرار می‌گیرد. همچنین این جدول نشان می‌دهد که حدود ۳۰ درصد از محتوای این نشریه صرف صورت‌بندی ویژگی‌های زن ایدئال ایرانی شده است.

جدول ۱. میزان و درصد هر یک از ویژگی‌های مورد نظر نشریه شکوفه برای زن ایدئال ایرانی نسبت به کل محتوای این نشریه (۳۰۲ مقاله و مطلب)

موضوع	تعداد مقاله یا مطلب	درصد
مدارس و آموزش زنان	۴۱	۱۳/۵۷
بهداشت و حفظ‌الصحه	۲۱	۶/۹
سواد زندگی	۸	۲/۶
تربیت	۸	۲/۶
مبارزه با خرافه	۴	۱/۳
مذمت مصرف‌گرایی	۳	۰/۹
پرهیز از تقلید بد	۳	۰/۹
میهن‌دوستی	۲	۰/۶۶
مجموع	۹۰	۲۹/۸

References

- Afary, Janet. "Passing through the rock and the whirlpool: the transformation of the role of men and women in Iran in the 20th century", *Irannameh*, Vol. 15, No. 59, 1997, pp. 365-388.
- Afary, Janet. *The Iranian constitutional revolution, 1906-1911: grass roots democracy, social democracy*, translated by Reza Rezaei, Tehran: Bīstūn, 2015.
- Ahadi, goddess "Woman in the Mirror of Qajar Period Press", *Strategic Studies of Humanities and Islamic Sciences*, Vol.2, No. 10, 2016, pp. 149-160.
- Alizadeh, Mohammad Ali, Baghdar Delgosha, Ali. "A Review of Women's Social Demands in the Press of Constitutional Era (With an Emphasis on Their Writings in the New Iran Newspaper)", *Woman and Society*, Vol. 7, No. 1, 2016, pp. 201-218.
- Baghdar Delgosha, Ali and others. "The issue of women's health in women's printing press the issue of women's health in women's printing press (With an emphasis on published press from 1289-1307 SSI/1910-1928 AD)", *medical history*, volume 9, no. 32, 2016, pp. 32-44.
- Bagheri, Elaheh and Khaje, Shahnaz. "Some points about public health and hygiene, especially mother and child health, from the viewpoint of Shekoufeh Journal", *Medical History*, Vol. 6, No. 20, 2013, pp. 47-82.
- Benjamin, Samuel Greene Weeler. *Persia and the Persians*, translated by Mohammad Hossein Kordbacheh, Tehran: jāvidān, 1990.
- Delrish, Boshra. *Women in the Qajar Period*, Tehran: Office of Religious Studies, Islamic Propaganda Organization, 1996.
- Feuvrier, Jean-Baptiste. *Trois ans a'la cour perse*, translated by Abbas Eqbal Ashtiani, Tehran: Par, 2015.
- Haji Aqa babaei, Mohammad Reza and Salehi, Narges. "Examination of educational teachings in the first women's specialized press", *Didactic Literature Review*, Q. 11, No. 43, Fall 2018, pp. 39-66.
- Hamedī, Zahra. *The foundations of the ideology of sovereignty and its influence on texts and teaching materials in the Pahlavi era*, Tehran: History of Iran Publishing House, 2014.
- Hatempour, Shabnam, Babaei rad, Bitā. "Woman and Political Development from the 7th Century to Pahlavi Dynasty Cease", *Women and Culture*, Q2, No. 6, winter 2019, pp. 37-53.
- Jalali, Iraj. "The Performance of Women in the Press of the Constitutional Era", *History Education Growth*, Vol. 39, 2019, pp. 42-46.
- Kermānī, Mīrzā Aqā k̄ān. *Seh Maktūb*, edited by Bahram Chubineh, n.p: n.n, 2000.

- Nahid, Abdul Hossein. Iran's women in the constitutional movement, Tabriz: Ahya' Publication, 1981.
- Pollock, Edward Jacob. Persien, translated by Keikavus Jahandari, Tehran: Kharazmi, 1982.
- Rabino, Hyacinth Louis. Mazandaran and Astrarabad, translated by Gholam Ali Vahid Mazandarani, Tehran: Book Translation and Publishing Company, 1993.
- Sheikh Rezaei, Anisa. Police's reports from the neighborhoods of Tehran, vol. 1, Tehran: National Records Organization of Iran, 1998.
- Shokoofeh, Year 2, No. 18, 1331 AH.
- Shokoufeh, Year 1, No. 1, 1330 AH;
- Shokoufeh, Year 1, No. 10, 1331 AH.
- Shokoufeh, Year 1, No. 11, 1331 AH.
- Shokoufeh, Year 1, No. 4, 1331 AH;
- Shokoufeh, Year 1, No. 5, 1331 AH.
- Shokoufeh, Year 1, No. 7, 1331 AH.
- Shokoufeh, Year 1, No. 9, 1331 AH.
- Shokoufeh, Year 2, No. 11, 1332 AH.
- Shokoufeh, Year 2, No. 20, 1332 AH.
- Shokoufeh, Year 2, No. 21, 1332 AH.
- Shokoufeh, Year 2, No. 9, 1332 AH.
- Shokoufeh, Year 3, No 18, 1333 AH.
- Shokoufeh, Year 3, No. 15, 1333 AH.
- Shokoufeh, Year 3, No. 4, 1333 AH.
- Shokoufeh, Year 4, No. 11, 1334 AH.
- Shokoufeh, Year 4, No. 5, 1334 AH.
- Shokoufeh, Year 4, No. 6, 1334 AH.
- Shuster, William Morgan. The Strangling of Persia, translated by Abolhasan Mousavi Shushtari, Tehran: safi 'Alīšā, 1989.
- Torabi Farsani, Soheila. Documents from girls' schools from constitutionalism to Pahlavi, Tehran: National Records Organization of Iran, 1999.
- Vatan-doost, Gholamreza and others. Iranian women in constitutional publications, Tehran: Humanities Research and Development Institute, 2008.
- Watson, Robert Grant. History of Iran in the Qajar period, translated by Abbas Qoli, n.p: n.n, 1961.
- Zanjanizadeh, Homa and Baghdar Delgoshā, Ali. " SOCIOLOGICAL REVIEW OF WOMEN'S JOURNALISM IN THE CONSTITUTIONAL ERA (WITH AN EMPHASIS ON WOMEN'S LANGUAGE NEWSPAPER)", Social Problems of Iran, Q6, No. 1, 2014, pp. 61-80.